

Bibliotekets samling og katalog

- arkæologiske fund eller centrale begreber i fremtidens bibliotek?

Af Anita Sørensen

Informationsformidlingen har undergået store forandringer, og bibliotekerne står midt i at (re)definere deres rolle og plads i informationsformidlingen i en digital verden. Udviklingen i informations- og kommunikationsteknologien har haft altafgørende indflydelse på forskningsbibliotekernes udvikling de sidste 15-20 år, og må forventes fortsat at præge udviklingen voldsomt. Indtil for få år siden var forandringerne teknisk funderede med automatisering af de traditionelle funktioner som omdrejningspunktet, uden der skete noget i forhold til informationsressourcerne. Det er først i de seneste år, at der er sket noget med disse, idet stadig flere findes i elektronisk form.

Med Internettet og WWW er der sket en ændring på mange punkter. Der findes stadig fastformsressourcer, men i dag publiceres mange informationer i elektronisk form og som netbaserede ressourcer. Samtidig er der kommet nye adgangsrestriktioner, og det er blevet en del af bibliotekernes opgave at sikre adgang til elektroniske ressourcer. I dag må vi konstatere, at "biblioteker uden vægge" blot er "biblioteker med nye vægge" (1).

Internettet har betydet, at det ikke mere er den fysiske samling, der er bestemmende for, hvad et bibliotek giver adgang til. Det har medført en eufori og en tendens til at ville sikre adgang til om

ikke alt, så meget, medens vi måske har glemt at overveje, om vi skal fastholde - og hvis ja hvordan vi skal fastholde - bibliotekernes traditionelle rolle, nemlig at tilbyde vores brugere adgang til en velplejet samling af informationsressourcer ordnet på en sådan måde, at det er muligt at fremfinde relevante informationsressourcer.

Teknikken har - tilsyneladende - skabt mulighed for adgang til alle informationer uafhængig af det sted, hvor informationen er og informationssøgeren selv er. Ordet tilsyneladende er tilføjet af to grunde. Den ene er, at der stadig er megen information, der ikke er digitaliseret. Den anden er, at digitalisering og adgang via nettet kun er en formel adgang. I virkelighedens verden er informationerne i et kaos, et kaos som den, der søger information, skal finde vej i.

For informationssøgeren har det at stå overfor mængder af informationer altid været som at stå overfor et kaos, som han/hun har skullet finde vej gennem. Bibliotekerne har haft den opgave at hjælpe på vej gennem kaos, men de har aldrig været ene om dette arbejde. Det er de heller ikke i dag.

Bibliotekerne har hjulpet på vej ved at udvælge, samle, synliggøre, give adgang til, formidle og arkivere informationer. Teknikken giver i dag andre

muligheder for, hvordan opgaven kan løses, men efter min mening er den grundlæggende opgave stadig den samme.

Arbejdet med at udvælge, samle og synliggøre information har betydet, at bibliotekerne har opbygget en samling og produceret en katalog. Spørgsmålet er, hvad vi vil gøre i fremtiden. Vil fremtidens bibliotek have en samling og en katalog? Hvis ja, hvad er en samling og hvad er en katalog i fremtidens bibliotek?

Selvfølgelig kan man umiddelbart svare nej ud fra, at sådan som samling og katalog er defineret i dag, så vil der ikke være en samling og en katalog i fremtidens bibliotek, men man kan også overveje, hvordan disse begreber kan defineres i fremtidens bibliotek, og om de så vil være centrale omdrejningspunkter i bibliotekets strategi.

Samling defineres i Informationsordbogen som "den samlede mængde af dokumenter som et arkiv, et bibliotek eller en privatperson har anskaffet" (2). Her er det ordet "anskaffet", der ikke passer til dagens virkelighed, men ellers er denne definition et godt udgangspunkt. "At anskaffe" har i praksis betydet "at udvælge" ud fra bibliotekets faglige profil. I fremtidens bibliotek vil det enkelte bibliotek også have en faglig profil ud fra hvilke der kan udvælges informationsressourcer, som biblioteket kan give adgang til uanset deres fysiske form.

Katalog defineres i Informationsordbogen som

"I BDI-sammenhæng fortegnelse over en mængde af dokumenter betraget som en samling, hvorfra et eller flere dokumenter kan findes frem og udtages.En/et katalog er ordnet efter et vist system som beskriver indholdet i samlingen og giver en eller flere indgange til dokumenterne." (3).

Kravet har været, at dokumenterne skulle beskrives, så de kunne fremfindes mindst efter deres titel og forfatter(e), men som oftest også efter deres indhold.

Samlingen og katalogen er en helhed. Det er bibliotekets samling, der beskrives i katalogen, og det

er katalogen, der er indgangen til samlingen. Forskningsbibliotekets samling dækker fagligt moderinstitutionens område og har været organiseret - både på åbne hylder og ved søgemulighederne i katalogen - sådan, at forskningen og undervisningen ved moderinstitutionen er blevet understøttet.

I fremtidens forskningsbibliotek vil en samling være noget anderledes end i dag. Ikke nødvendigvis i sit faglige indhold og heller ikke med hensyn til de kvalitative krav til materialer, men formen vil være anderledes. Det er først og fremmest den tekniske udvikling, der påvirker et biblioteks samling. Ligesom med så mange andre funktioner i bibliotekerne, så er det mest måden, hvorpå vi gør tingene, der ændrer sig, ikke den grundlæggende opgave, som vi skal løse.

Katalogen vil også blive anderledes i fremtidens bibliotek. Dels vil indholdet, både hvad der beskrives og hvordan (katalogdata), ændre sig, og dels vil teknikken omkring brugen af katalogen ændre sig.

I mit daglige arbejde har jeg manglet nogle overvejelser over, hvad en samling kan være, og hvad en katalog kan være i fremtidens forskningsbibliotek (4). Nogle af de overvejelser, som jeg selv har gjort mig, vil jeg gennemgå her med det håb, at de kan indgå i den konkretisering af diskussionerne af det elektroniske forskningsbibliotek, som er nødvendig, for at vi i biblioteksverdenen kan bevæge os fra de flyvske tanker om "en verden, hvor alt er muligt" til "realiteternes verden".

Informationsressource

Der er nogen usikkerhed omkring terminologien for de informationsbærende enheder, specielt omkring de nye medier. Både blandt forskerne og i bibliotekernes "dagligdags sprog" anvendes flere begreber for den samme enhed.

Jeg bruger herefter ordet "informationsressource". Jeg bruger det svarende til definitionen på et "dokument" som "en vis afgrænset mængde af informationer registreret på et medium" (5), altså et samlebegreb for alle typer af biblioteksmaterialer uden hensyn til form og særpræg. En "infor-

mationsressource" kan håndteres som en enhed i en dokumentationsproces, dvs. i arbejdet med at udvælge, registrere, lagre og formidle information.

De informationsressourcer, som biblioteket giver adgang til, er blevet meget forskellige. Der findes stadig informationsressourcer i fast form købt og ejet af biblioteket, men mange af dem ejes ikke af biblioteket og findes heller ikke på biblioteket, men på servere et eller andet sted udenfor biblioteket.

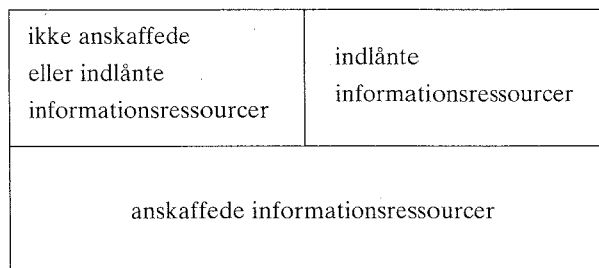
Bibliotekets samling

Den samlede mængde af informationsressourcer er det totale informationsunivers, hvortil der potentielt er adgang. Af dette totale informationsunivers vælger det enkelte bibliotek en del ud og gør dem synlige for deres brugere. Hvordan dette gøres er meget forskelligt.

Tidligere førte udvælgelsen til anskaffelse som køb og beskrivelse i en katalog. Denne katalog har været en beholdningskatalog. Nu er udvælgelse ikke mere ensbetydende med anskaffelse som køb, men der vælges informationsressourcer, som man enten anskaffer i fast form eller ved køb af adgang (6) eller synliggør, hvis der er gratis adgang.

Ud over de informationsressourcer, som biblioteket har anskaffet og stillet til brugernes rådighed, så har bibliotekerne i forskelligt omfang givet brugerne mulighed for at få adgang til andre informationsressourcer gennem indlån fra andre biblioteker. Principielt har brugerne haft adgang til alle informationer, men i virkeligheden har det været sådan, at biblioteket har haft en række bibliografiske materialer dækkende det/de fagområde(r), som har været bibliotekets område(r). Gennem dette bibliografiske materiale har biblioteket gjort relevant ikke-anskaffede informationsressourcer synlige og gennem indlån stillet dem til rådighed.

Den hidtidige situation kan illustreres ved følgende figur

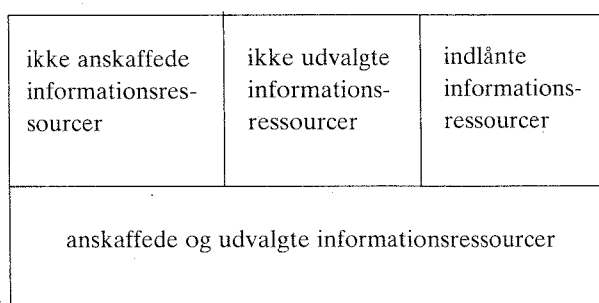

Figur 1: *Det totale informationsunivers og det traditionelle bibliotek*

Figuren består af to dele, hvoraf den ene er underopdelt i to: Hovedopdelingen er i "anskaffede informationsressourcer" og "ikke anskaffede informationsressourcer". De sidste er underopdelt i "ikke anskaffede eller indlånte informationsressourcer" og i "indlånte informationsressourcer".

Set fra *bibliotekets synsvinkel*, så er bibliotekets samling de anskaffede informationsressourcer, men set fra et *service synspunkt*, så har biblioteket tilbudt adgang til såvel de anskaffede som de indlånte informationsressourcer. Biblioteket er direkte ansvarlig for indholdet i samlingen, men også indirekte i en del af hvad der indlånes f.eks. gennem de bibliografier o.lign, som biblioteket har. Her forudsættes alle informationsressourcer at være i fast form.

Hvis vi tager hensyn til, at informationsressourcerne også kan være elektroniske, at Internettet og WWW findes, så bliver figuren lidt anderledes:

Figur 2: *Det totale informationsunivers og fremtidens bibliotek.*

Figuren består stadig af to dele, hvoraf den ene del er opdelt i tre. Hovedopdelingen er i "anskaffede og udvalgte informationsressourcer" og i "ikke

anskaffede og udvalgte informationsressourcer". Den sidste er opdelt i "ikke anskaffede informationsressourcer", i "ikke udvalgte informationsressourcer" og i "indlånte informationsressourcer".

"Anskaffet" betyder her, at biblioteket har betalt for adgangen enten ved køb af licens eller abonnement, medens "udvalgt" betyder, at brugen er gratis, men at biblioteket har vurderet informationsressourcen som så relevant, at den skal indgå i katalogen.

De anskaffede og udvalgte informationsressourcer er en "kontrolleret zone" (7), hvor der er informationsressourcer af høj kvalitet udvalgt af specialister, og hvor der bør være en beriget adgang (8) f.eks. i form af indeksering, katalogisering og klassifikation.

Set fra *bibliotekets synsvinkel*, så er bibliotekets samling de anskaffede og udvalgte informationsressourcer, men set fra et *service synspunkt*, så giver biblioteket adgang til de anskaffede og de udvalgte informationsressourcer, de indlånte informationsressourcer og ikke udvalgte elektroniske informationsressourcer, der er gratis adgang til.

Med mindre begrebet samling alene skal bruges til at afgrænse købte informationsressourcer fra ikke-købte informationsressourcer, så er den traditionelle definition af et biblioteks samling ikke tilstrækkelig i fremtidens bibliotek. Det eneste, der kan konkluderes ud fra denne er, at der er noget, som ikke er en del af samlingen.

I stedet mener jeg, at i fremtidens bibliotek må et bibliotekets samling defineres som "de informationsressourcer, som biblioteket beskriver i eget katalog og derigennem giver brugerne adgang til at fremfinde og at bruge"

At give adgang til at fremfinde og bruge betyder, at der er en beriget beskrivelse og søgeadgange. Informationsressourcerne kan enten være i trykt form eller elektronisk form, for nogle titler eventuelt både i trykt og elektronisk form (9). En informationsressource kan også være en base f.eks. andre bibliografiske baser eller faktadatabaser.

Definitionen afviger tilsyneladende ikke meget fra definitionen af en samling i det traditionelle bibliotek. Biblioteket skal vælge, hvilke informationsressourcer, der skal indgå i samlingen, biblioteket skal sikre, at der findes en for brugerne tilgængelig deskriptiv og emnemæssig beskrivelse og biblioteket skal sikre en søgeadgang. Men alligevel er der afvigelser og der rejser sig også nogle spørgsmål.

I definitionen er elektroniske informationsressourcer udenfor biblioteket også en del af samlingen, men hvem har ansvaret for, at disse informationsressourcer bevares? Måske synes "ejereren" ikke at de er relevante mere, eller at det kan betale sig at vedligeholde adgangen. Så forsvinder de fra samlingen, uden at biblioteket ønsker det. Og hvem har ansvaret for relevansen af informationsressourcen, hvis indholdet ændres?

De fleste biblioteker har en politik for samlingsopbygning med traditionelle informationsressourcer, men så vidt jeg kan vurdere, så er de nye elektroniske informationsressourcer endnu ikke blevet fuldt inddraget i en almindelig samlingspolitik med definering af krav, der kan stilles til informationsressourcernes indhold og niveau (10).

Dette kommer jeg ikke mere ind på. Det er ikke udvælgelse af informationsressourcer, men organiseringen af dem i katalogen, der interesserer mig her. Eller rettere hvordan katalogen præsenterer sig overfor brugeren, således at brugeren kan finde frem til de udvalgte informationsressourcer.

Bibliotekets katalog

Tidligere var katalogen en fortegnelse over de informationsressourcer, der var anskaffet til samlingen. Her defineres samlingen som de informationsressourcer, der beskrives i katalogen. Samtidig indeholder samlingen elektroniske informationsressourcer, der ikke ligger på bibliotekets egne servere. Hvad betyder det for definitionen af en katalog?

Ved samlingsopbygningen og samlingsvedligeholdelsen træffer biblioteket nogle valg omkring hvilke informationsressourcer, som biblioteket vil

give adgang til og i hvilken form. Ved opbygningen og vedligeholdelsen af katalogen træffer biblioteket nogle valg omkring, hvordan disse informationsressourcer skal synliggøres overfor brugerne.

Udgangspunktet er, at der er en række forskellige brugergrupper med forskellige behov og at disse forskellige brugergruppers forskellige behov skal tilgodeses. Hvis dette skal blive muligt, så mener jeg, at det er nødvendigt at tænke meget mere differentieret omkring informationsformidling end det er almindeligt i dag. Det gælder både i forhold til de arbejdsfunktioner, som bibliotekernes ansatte kan forventes at få (11), men også i forhold til den måde, som bibliotekerne ordner informationsressourcerne på og den måde, som de giver adgang til disse på.

Bibliotekerne vil blive stillet over for det krav, at brugeren i én proces skal kunne finde frem til den for brugeren relevante information, hvor den findes og hvordan man kan få fat i den, uanset i hvilken form denne information opbevares. For de elektroniske ressourcers vedkommende vil det tilfælde blive et krav, at de kan findes i umiddelbar brugbar form (12). Dette er store krav.

Det er også store krav i forhold til det traditionelle bibliotek, hvor der til brug for fremfindingen var dels bibliotekets eget katalog og dels andet bibliografisk materiale. Når brugeren havde fundet frem til det relevante materiale, så afhang tilgængeligheden af, om biblioteket havde adgang til materialet eller om det skulle - og kunne - skaffes udefra. Dette vil indtil videre stadig være situationen for informationsressourcer i fast form.

Det er digitaliseringen af informationsressourcerne, der gør det muligt at adskille opbevaring og tilgængelighed. Det er udnyttelsen af disse muligheder, som gør det nødvendigt at omdefinere katalogen. Det bliver til en skelnen mellem en katalog over bibliotekets beholdning til en katalog over adgange. Katalogen som en adgangskatalog (13) stiller også tekniske krav til formen. Katalogen har haft forskellige former f.eks. trykt, kort, fiche og elektronisk. I fremtiden - eller mere korrekt i dens næste form - vil katalogen være elektronisk i en webbaseret udgave, dagens OPAC vil blive en WOPAC.

Hvilke informationsressourcer, der skal med i det enkelte biblioteks katalog, hvilke søgemuligheder, der skal være og hvordan organiseringen og præsentationen skal være, findes der ikke nogen endegyldig løsning på. Bibliotekerne afprøver forskellige måder.

Forskningsbibliotekernes opgaver

Overordnet defineret, så fungerer bibliotekerne som formidlere mellem brugerne og informationsressourcerne. Bibliotekerne skal ikke bare sikre adgangen, men for den enkelte bruger skal der være en nem og ikke for tidskrævende adgang til de relevante informationer uden "støj" fra de ikke-relevante informationer. Jeg tror, at det er vigtigt at være opmærksom på, at bibliotekets samling og katalog er det formidlende led. De valg, som biblioteket træffer omkring samlingen og katalogen og det arbejde, som biblioteket lægger i vedligeholdelse og udvikling, er vigtige for vores service overfor brugerne. Bibliotekerne har altid ydet et højt kvalificeret arbejde indenfor sine funktioner, men desværre har selv OPAC'en været et svært tilgængeligt resultat af dette arbejde. WOPAC'en har en teknik, der muliggør, at dette tidskrævende og systematiske arbejde synliggøres og nyttiggøres på en ganske anden måde end i dag.

Som formidlere skal bibliotekerne træffe nogle valg og måske også flytte fokus for deres prioritering. Bryce L. Allan påpeger, at i bibliotekernes hierarkiske bureaukrati, er ansvarligheden overfor brugerne lavt prioriteret i forhold til ansvarligheden overfor data (14). Selvom "hierarkisk bureaukrati" måske er overdrevet i forhold til danske forskningsbiblioteker, så tror jeg, at han har ret i, at vi måske har fokuseret for meget på data for dataenes egen skyld og for lidt på brugen af dataene.

Der har været skrevet meget om "brugeren i centrum". Det er for mig noget diffust. Egentlig mener jeg, at vi har opbygget samlinger, lavet kataloger og udviklet services af hensyn til vores brugere dvs. sat brugeren i centrum, men jeg synes på den anden side også, at Niels-Henrik Gylstorff får bevist sin hypotese om,

”at hverken DEF eller universitetsbibliotekerne (15) lever op til deres eget billede af at være brugerorienterede, men at de er institutionsorienterede, og at det er nødvendigt med en mere bevidst orientering mod strategisk marketing for at kunne opfylde intentionen om brugeren i centrum.” (16).

Gylstorff har den præmis, at marketingplanlægning er en passende ramme for universitetsbibliotekets funktioner, hvor det centrale er, at marketingplanlægningen skal ske gennem afdækning af brugernes opfattelser, behov og ønsker (17). Han mener ikke, at bibliotekerne har denne indfaldsvinkel. De brugerundersøgelser, der er lavet, ser han som konsekvenser af resultatkontrakter og evalueringebølgen indenfor det offentlige. (18). Dette bekræftes af hans læsning af ca. 30 projektforslag indsendt til DEF. Ingen inddrog brugerargumentationer eller indsamling af informationer fra brugerne. Andre karakteristika er bl.a., at disse organisationer ser deres tilbud som efterspurgt i sig selv og at de ignorerer brugerne, og at den manglende anvendelse begrundes i manglende motivation for brug fra brugernes side. Han sætter universitetsbibliotekernes grundholdning til brugerne på spidsen med en påpegning af, at for dem har fokus været mere præget af at tilpasse brugerne til bibliotekets måde at udføre tingene på, end på at indsamle informationer om brugernes syn på forholdene og så eventuel tilpasse biblioteket til brugernes behov og forventninger (19).

Jeg tror nok, at en mere relevant fokusering for forskningsbibliotekerne end ”brugeren i centrum” er en fokusering på ”at skabe den bedst mulige adgang til de informationsstrømme, der sikrer, at forskningsprocessen og læringsprocessen ikke forsinkes af mangel på relevant materiale.” (20), når dette sker indenfor rammen af det enkelte forskningsbiblioteks faglige profil bestemt af moderinstitutionens behov. Denne formulering fritager ikke det enkelte forskningsbibliotek fra at finde frem til brugernes ønsker, behov og vurderinger, da disse er centrale for at biblioteket kan fokusere på adgangen til relevante informationsressourcer.

Brugerønsker

Når der er adgang på nettet til alle biblioteker, så bliver de enkelte biblioteker mere synlige. For den enkelte bruger bliver der meget større valgmulighed, hvilket betyder, at kravene til det enkelte bibliotek vil vokse. Det vil efter min mening først og fremmest være krav om en klar profil, om relevant udvælgelse, om faglig hjælp til såvel fremfindning som tolkning af det fremfundne, om hurtig og præcis fremfindning og om adgang til velvalgte informationsressourcer i en velplejet samling.

I diskussionen af bibliotekernes funktioner i fremtiden kommer ofte frem, at der er et ønske om mere personlig betjening. Spørgsmålet er, om vi har ressourcerne til den personlige betjening, eller om vi har nogle andre muligheder.

Statsbiblioteket er blevet mødt med ønsket om personlige rådgivere svarende til dem, som man har i banken. ”Rådgiveren forventedes at have *høj fag-faglig kompetence*, og herigennem hjælpe brugeren til at finde det relevante og filtrere det ligegyldige fra.” (21). Heroverfor står oplevelsen på Aalborg Universitetsbibliotek af, ”at forskerne vil have direkte adgang til de voldsomt forøgede informationsmængder. Forskerne har ikke tillid til, at bibliotekarer skulle kunne udvælge og sortere den relevante information.” (22). Hermed har vi fået præsenteret to meget forskellige brugersynspunkter. Virkeligheden er nok et miks, først og fremmest fordi vi har en række meget forskellige brugergrupper, både hvad angår deres faglighed og det niveau, som de arbejder på, og de søger informationer til en række forskellige sammenhænge. I realiteternes verden har ingen biblioteker ressourcer til omfattende personlig betjening. Vi kan give personlig fagspecifik betjening af de få i særlige situationer, men vi kan lave individuel massebetjening ved at bruge vores samling og katalog strategisk velovervejnet.

Individuel massebetjening

Det er den samme tekniske udvikling, der skaber konkurrencesituationen, som muliggør, hvad jeg vil kalde ”individuel massebetjening”. Hermed mener jeg, at gennem en sammentænkning af de tekniske muligheder og værdiberigelsen i katalo-

gens beskrivelse af de enkelte informationsressourcer kan bibliotekerne forbedre deres services således, at den enkelte bruger får bedre service, uden at der er tale om en egentlig individuel betjening. Vi kan rimelig nemt lave mange delkataloger ud af det samme basismateriale. Det kan f.eks. være temakataloger, fagkataloger, niveaubestemte kataloger.

Dette er en modificering af den - rene - brugerdefinerede model. Atkinson (23) taler om "det objektive perspektiv" modsat det "subjektive perspektiv", hvor det er den enkelte bruger, der er i centrum. Der er dog ikke tale om modsætninger, da det subjektive perspektiv f.eks. findes i forbindelse med den direkte brugerbetjening, medens det objektive perspektiv findes i forbindelse med arbejdet med samlingerne og katalogen. Katalogen er her både data og formidling.

Individuel massebetjening er først og fremmest en praktisk indfaldsvinkel til et mere brugerrettet perspektiv. Biblioteket definerer nogle brugergrupper og vælger informationsressourcer og tilrettelægger servicetilbud herudfra, men samtidig skal biblioteket være opmærksom på, at det er deres ansvar at sikre, at de definerer brugergrupperne rigtigt, og at de giver brugere indenfor de definerede brugergrupper den service, som de har behov for. (24). Det er en af forskningsbibliotekernes styrker, at de kan rette deres services mod rimeligt veldefinerede brugergrupper, ikke et anonymt massemarked. Dog har også et forskningsbibliotek knyttet til en højere uddannelsesinstitution mange forskellige brugergrupper. Ændringen i uddannelserne og den forøgelse af den andel af en årgang, der gennemgår en længerevarende uddannelse har betydet, at der er større forskelle blandt brugerne end for 30-40 år siden.

Elementer i den individuelle massebetjening.

Målet med individuel massebetjening er, at det skal blive muligt at udnytte katalogpostens data og katalogens søgetekniske finesser, uden at den enkelte bruger behøver at have kendskab til disse, men også for mere øvede søgere kan der være en tidsbesparelse ved at vælge "halvfabrikata" ved deres søgninger dvs. vælge indgange, hvor biblioteket har lavet noget af forarbejdet. Det betyder,

at for at biblioteket kan tilbyde individuel massebetjening, så skal katalogen indeholde de relevante data, der skal være søgemuligheder til stede og der skal arbejdes med formidlingen, både omkring brugergrænsefladerne og præsentationen af katalogens data.

Bibliotekskataloger indeholder traditionelt data, der muliggør fremfindning på forfatter, titel og emne. Disse data er nødvendige, men er de også tilstrækkelige, hvis man vil arbejde med en række delkataloger og søgeservice rettet mod forskellige brugergrupper? Mit svar er nej. Der bør f.eks. være data om informationsressourcernes faglige niveau, hvilket det ikke er normalt at have med i en bibliotekskatalog, men som kendes fra mange forlagskataloger. Det kan også tænkes, at det enkelte forskningsbibliotek vil have behov for data, der gør det muligt at producere forskellige oversigter og søgeadgange i forbindelse med undervisningen på deres moderinstitution (25).

Bibliotekskataloger har traditionelt søgemuligheder, der bygger på CCL-kommandoer. I WOPACs er det muligt at udfylde felter eller vælge fra felter uden at skulle kende CCL-kommandoer, og der er også mulighed for at klikke videre på katalogpostens forskellige oplysninger. Men indtil videre er det kun i få bibliotekskataloger, at det er muligt at søge i bibliotekets emnebeskrivelsessystem og umiddelbart bruge dette ved søgning. Det er nødvendigt, at systemudviklingen fokuserer på udnyttelse af emnedata på forskellige måde i søgeprocessen f.eks. til at udvide eller begrænse søgninger i en dialog med brugeren.

Forskningsbibliotekerne har to primære brugergrupper, nemlig forskere og studerende. Ved valg, organisering og formidling af informationsressourcer skal forskningsbibliotekerne understøtte forskning og læring. Begge brugergrupper og begge aktiviteter vil have de samme faglige emner, men både deres forhåndsviden om emnet og deres krav til dybden i behandlingen af emnet vil være forskellig. En studerende, der skal skrive en opgave om makroøkonomiske modeller og en professor i matematisk økonomi, der skal skrive en artikel om makroøkonomiske modeller, skal bruge forskellige informationsressourcer, uanset at emnet er det samme.

Umiddelbart ser jeg det sådan, at den individuelle massebetjening skal tage højde for to hovedproblemstillinger, nemlig fagligt niveau og emneområde. Det skal derfor være muligt at fremfinde informationsressourcerne på disse to kriterier.

Betjeningen af den enkelte bruger må tage udgangspunkt i 1) deres viden om emneområdet, 2) deres informationsbehov og 3) deres viden om søgning i katalogen. Disse udgangspunkter er de samme for den individuelle massebetjening. Michelle M.Foss (26) underdeler hver af disse i 3 niveauer, som hun kombinerer til i alt 27 forskellige brugerprofiler. Til hver brugerprofil kan bestemmes, både hvad der er behov for at få adgang til af information, og hvad der er den bedste måde at få denne adgang på. Brugerprofilerne kan være centrale enten i forbindelse med at lave emnebestemte og/eller niveaubestemte indgange, men også hvis biblioteket vil tilbyde den enkelte bruger at vælge en default loginbestemt profil svarende til forskningsområde eller studiefelt.

Emnedata kan være både klassifikationer og emneord. Bibliotekets brugere vil i fremtiden forvente, at de kan søge på emneord, hvad enten bibliotekets emnebeskrivelse er klassifikation eller emneord. Både i klassifikationssystemer og tesauri findes under- og overgrupper henholdsvis under- og overbegreber. Kendskab til strukturerne i systemerne og den konkrete praksis i biblioteket er vigtig i en søgeproces. Den viden kan bygges ind i en række valgmuligheder, som biblioteket giver brugeren muligheder for at vælge undervejs (27).

Virtuelle samkataloger

Det enkelte bibliotek har aldrig alene kunnet opfylde sine brugeres informationsbehov. Bibliotekerne har samarbejdet, først og fremmest om informationsressourcerne. De elektroniske kataloger, de elektroniske ressourcer og muligheden for samtidig søgning i flere kataloger - også i kommercielle databaser - åbner nogle nye perspektiver for dette samarbejde. Det kan enten være et nationalt samarbejde f.eks. som DEF-katalogen må forventes at blive eller det kan være et internationalt samarbejde, f.eks. som der allerede findes i DECOMATE II projektet, hvor en række

europæiske biblioteker arbejder på at lave "The European Digital Library for Economics."(28).

For mig er det indlysende at samarbejde specielt omkring emnespecifikke virtuelle samkataloger, således at den faglige kompetence i de enkelte biblioteker udnyttes samtidig med at brugerne arbejder med et velkendt interface og et velkendt emnebeskrivelsessystem og at de via en konkordans søger i en række forskellige bibliotekers samlinger (29).

Afsluttende bemærkninger

Grundlæggende handler denne artikel om "tid". Om "tid" som konkurrenceparameter i fremtidens informationssamfund, om "tid" som sparet tid for bibliotekets brugere, hvis biblioteket kan tilbyde hurtig og præcis fremfindning og adgang til velvalgte informationsressourcer i en velplejet samling. Om at der bag den tid, som brugerne sparer, er arbejdstid på bibliotekerne, men at dette er nødvendig arbejdstid, hvis bibliotekerne vil bevare en plads i informationssamfundet.

Samlingen og katalogen er resultatet af det arbejde, der laves i biblioteket. Kuny og Cleveland diskuterer myter og ændringer omkring det digitale bibliotek og de stiller det spørgsmål, om det princip, som er det centrale for moderne biblioteker, nemlig "åben adgang til information", i stedet bør ændres til "åben adgang til viden".(30) Vejen fra "information" til "viden" er en proces, der kræver mere end blot at stille informationen til rådighed. Bibliotekets samling og katalog er en brik i denne proces, en nødvendig, men ikke en tilstrækkelig brik, når egentlig individuel betjening af alle brugere ikke kan lade sig gøre alene af ressourcemæssige grunde.

Litteraturliste

Arms, William Y.(2000). "Automated digital Libraries" trykt i "D-Lib Magazine" vol.6 nr.7/8 July/August 2000 (Udskrevet 19-07-2000).URL <http://www.dlib.org/dlib/july00/arms/07arms.html>

Atkinson, Ross (1998):"Managing Traditional Materials in an Online Environment: Some Definitions and Distinctions for a Future Collection

Management" trykt i "Library Resources and Technical Services" vol.42 nr.1 jan.1998.

Borgman, Christine L.(2000): "From Gutenberg to Global Information Infrastructure. Access to Information in the Networked World" MIT Press 2000.

Brophy, Peter (2000): "The Academic Library" Library Association Publishing 2000.

Cleveland, Gary (1998): "Digital Libraries: Definitions, Issues and Challenges" UDT Occasional Paper 8. URL:<http://www.nlc-bnc.ca/ifla/VI/op/udtop8/udtop8.htm>

Crawford, Walt (1998): "Why Physical Library Collections Still Matter" trykt i "Online" 1998 January/February s.43-46.

Edwards, Judith (1998): "The good , the bad and the useless: evaluating Internet resources" Ariadne issue 16; 3 sider. URL:<http://www.adriane.ac.uk/issue16/digital/>.

Eich, Ulrike (1998): "Herausforderung Digitale Bibliothek" trykt i "NFD-Information - Wissenschaft und Praxis" vol.49 nr.4 1998.

Foss, Michelle M (1996): "Facilitating the Interaction of User and Public Knowledge Organization with User Profiles, User Views and User Education Plans" trykt i "Knowledge Organization and Change" Indeks Verlag 1996 s.216-223.

Gylstorff, Niels-Henrik (1999): "Universitetsbibliotekernes strategi - i en verden i omstilling" Arbejdsrapporter: en skriftserie fra Statsbiblioteket nr.1 1999.

Hafstad, Sissel (1997): "Universitetsbibliotekaren og det elektroniske bibliotek" Foredrag presentert på "Informasjonsteknologi og kompetanseutvikling." Nationalt seminar for fagreferenter i Bergen 13-14 februar 1997. URL: <http://www.ub.uib.no/felles/bib-info/seminar/hafstad.htm>

Hammond, Elizabeth D.(2000): "Why are you using the library" or, The Real Goals of Library

Research in the Academic Curriculum" ACRL Ninth National Conference April 8-11 1999 5.s.

Hanson, Terry (1998): "The Access Catalog Gateway to Resources" trykt i "Ariadne" nr.15 Updated 19-may-1998 4 sider. URL: <http://www.ariadne.ac.uk/issue15/main/>

Hansson, Finn (2000): "Brugerundersøgelser i teori og praksis - af Filip Kruse. Arbejdsrapport nr.2 Statsbiblioteket. En anmeldelse" trykt i "DF-Revy" 23.årg. Nr.5 juni 2000 s.117-118.

Harmsen, Bernd (2000). "Adding value to Web-OPACs" trykt i "The electronic Library" vol.18 nr.2 s.109-113.

Harter, Stephen P (1996): "What is a Digital Library? Definitions, Content, and Issues". URL: <http://php.indiana.edu/~harter/korea-paper.htm>

Haugeto, Anne-Lise og Sissel Pettersen (1998): "Ny teknologi - nye roller. Fagbibliotekenes rolle i den digitale revolusjon" Skrifter fra RBT/Riks-bibliotekstjenesten nr. 90.

"Informationsordbogen - Ordbog for informationshåndtering, bog og bibliotek" DS-Håndbog 109 1996

Kristensen, Thøger (2000): "Futurize your library - strategier i de elektroniske tidsskrifters æra" trykt i "Fokus på fremtiden" Aalborg Universitetsbibliotek 2000.

Kruse, Filip (1998): "Brugeren: kunde, forbruger eller medproducent" trykt i "DF-Revy" 21.årg. Nr. 2 marts 1998 s.39-42.

Kruse, Filip (1999): "Brugerundersøgelser i teori og praksis" Arbejdsrapporter: en skriftserie fra Statsbiblioteket nr. 2 1999.

Kuny, Terry and Gary Cleveland (1998): "The Digital Library: Myths and Challenges" trykt i "IFLA Journal" 24 (1998) nr.2 s.107-113.

Lunch, Clifford (2000): "From Automation to Transformation" trykt i "Educause review" jan/feb 2000 s. 60 - 68.

Lyman, Peter (1997): "The Gateway Library: Teaching and research in the Global Reference Room" trykt i "Gateway to Knowledge" ed. By Lawrence Dowler MIT Press 1997.

Nielsen, Mona Brügge (1999): "Netkat-projektet" trykt i "Biblioteksarbejde" nr.57 1999 s.5-20.

Noam, Eli M (1996) : "Electronics in the Future of the Research Library"(Udskrevet 02-03-98). URL:<http://library.tufts.edu/~dmcdonald/acrlnoam.html>

"Rapport over projektet NetKat:Internetposter som integreret del af bibliotekernes lokalkataloger" Hillerød 1999.

Rønnebøl, Kirsten (2000): "Fremtiden konditionerer nutiden - et forord" trykt i "Fokus på fremtiden" Aalborg Universitetsbibliotek 2000.

"Selection criteria for quality controlled information gateways" Last updated 2-Apr-1998. URL:<http://www.ukoln.ac.uk/metadata/disire/quality/toc.html>

Snelson, Pamela (1996) : "Understanding remote acces and its importance for reference services" trykt i "The Changing Face of Reference" ed. By Lynne M. Stuart og Dena Holiman Hutto s. 175-186.

Sørensen, Anita (1995): "Beskrivelse af HERMES. Handelshøjskolens Biblioteks Onlinekatalog" Arbejdsrapport nr.2 - 1995 Handelshøjskolens Bibliotek.

Sørensen, Anita (1997):"Vidensorganisering" Arbejdsrapport nr.2 - 1997 Handelshøjskolens Bibliotek.

Sørensen, Anita (1998):"Samling og katalog i det elektroniske bibliotek" Arbejdsrapport nr.2 - 1998 Handelshøjskolens Bibliotek.

Sørensen, Anita (2000): "Når plads ikke er problemet - udskillelse som en del af samlingplejen i fremtidens bibliotek." Arbejdsrapport nr. 2 - 2000 Handelshøjskolens Bibliotek.

"Udredning fra arbejdsgruppen vedr. emnestrukturering i virtuelle samkataloger" (1999) Udarbejdet for Styregruppen for Danmarks Elektroniske Forskningsbibliotek (DEF).

Noter

1. Kuny (1998) s. 107
2. Informationsordbogen (1996) s. 116
3. Informationsordbogen (1996) s. 81
4. Mit udgangspunkt er Handelshøjskolens Bibliotek i København. Dette er et forskningsbibliotek tilknyttet en moderorganisation med undervisning og forskning. Omkring 10% af vores udlån er til vores lærere, medens omkring 55% er til vores egne studerende
5. Informationsordbogen (1996) s. 50
6. F.eks. licensaftaler med forlag, abonnement på bibliografiske baser, abonnement på statistiske baser o.lign.
7. Harter (1996) s. 7 af 8. Begrebet er lanceret af Ross Atkinson.
8. Harter (1996) s. 7 af 8 bruger her begrebet "true intellektuel access", som man tit støder på. Jeg synes, det er svært at oversætte, men bruger her "beriget". Undertiden bruges ordet "værdiberiget".
9. Inden længe vil det nok også være almindeligt, at brugerne kan vælge at få udskrevet og indbundet en informationsressource til eget brug. Måske vil det også blive sådan, at personalet på brugerforespørgsel direkte kan tage stilling til, om en elektronisk tekst beskrevet i katalogen også skal findes i trykt form og så udskriver, indbinder, registrerer til udlån og udlåner i en proces. Ved det første valg betaler brugeren, ved det andet valg biblioteket. Betaling for udskrivning er en væsentlig problemstilling, som der ikke snakkes meget om i forbindelse med fremtidens bibliotek.
10. Dette er et område, hvor kriterierne endnu kun er under udvikling. Se f.eks. Edwards (1998); "Selection..." (1998) og "Rapport over projekt NetKat" (1999).
11. Der skrives meget om forventningerne til ændringer i arbejdsfunktionerne. En klar og forståelig oversigt over mulige arbejdsfunktioner synes jeg findes i Hafstad (1997)

12. F.eks. mulighed for downloading til den specifikke tekniske sammenhæng, som brugeren lige nu arbejder i.
13. Hanson (1998) bruger dette ord, men alene i forbindelse med elektroniske informationsressourcer. Her er der tale om en hybrid katalog over informationsressourcer i såvel fast som elektronisk form.
14. Allen 1996, s. 2
15. Da forskningsbibliotekerne er en kompleks sammensat størrelse, så fokuserer han alene på universitetsbibliotekerne eller de 12 store, hvis politiske organisering er Forskningsbibliotekernes Chefkollegium Gylstorff s. 45
16. Gylstorff (1999) s. 56-57.
17. Gylstorff s. 50. Han tager teoretisk afsæt i P. Kotler og A.R. Andreasen (1996): "Strategic Marketing for Non Profit Organizations" Prentice Hall.
18. Brugerundersøgelser også i biblioteker diskuteres i Kruse (1999) og Hansson (2000)
19. Gylstorff s. 57-58.
20. Rønbøl (2000) s. 6
21. Gylstorff (2000) s. 59
22. Kristensen (2000) s. 39
23. Atkinson 1998 s. 8
24. I Kruse 1998 s. 39ff er der nogle interessante overvejelser over brugerfokuseringen
25. Min vurdering er, at det er sværere at lave individuel massebetjening af forskerne. Selv på store institutioner er der få om hvert emne. Her vil nationalt og internationalt samarbejde være relevant.
26. Foss (1996) s. 217ff.
27. I Sørensen (1997) s. 31-48 og i Sørensen (1995) s. 47-72 er nogle konkrete eksempler på nogle af de komplicerede søgeproblemer, som den individuelle massebetjening skal hjælpe brugerne over.
28. <http://www.bib.uab.es/decomat2>
29. Mere omfattende diskuteret i "Udredning.." (1999)
30. Kuny (1998).s. 112.